

ALİ b. MUHAMMED b. CA'FER

(علی بن محمد بن جعفر)

Alî b. Muhammed b. Ca'fer
b. el-Velîd el-Enf el-Kureşî
(ö. 612/1215)Yemen'deki
Müsta'li İsmâîlîleri'nin
beşinci mutlak dâisi.

Kureys'in Abdüşems veya Abdüme-nâf kolundan gelen Velîd ailesine mensuptur. Bu sebeple Ali b. Velîd diye de tanınır. Suleyhî hânedanının kurucusu Ali b. Muhammed es-Suleyhî'nin yanında önemli resmî görevlerde bulunan İbrâhim b. Seleme'nin torunudur. İlk tahsilini bir İsmâîlî dâi'si olan amcazadesi Ali b. Hüseyin'in yanında yaptıktan sonra Muhammed b. Ali el-Hârisî ve Ali b. Hâtîm el-Hâmidî'nin öğrencisi oldu. Hârisî'nin ölümü üzerine devrin mutlak dâisi tarafından San'a ve Hamdan başdâiliğine tayin edildi. San'a'daki Eyyübî işgali sırasında Harâz'a kaçanlara yardımında bulunarak birçok problemlerini çözdü. Bulunduğu bölgede İsmâîliyye mezhebine girmek isteyenleri kabul etme görevi de (el-ahd ve'l-misâk) kendisine verildi. Dördüncü mutlak dâi olan Ali b. Hâtîm'in ölümünden sonra (605/1209) mutlak dâiliğe tayin edildi. Yedi yıl süren bu görevi sırasında San'a'da kurduğu ders halkası büyük ilgi gördü ve burada birçok dâi yetişirdi. Mezhebin yayılmasına önem vererek öğrencilerini Yemen'in dışına, Çin ve Hindistan'a kadar gönderdi. 27 Şaban 612'de (21 Aralık 1215) San'a'da öldü. Kendisinden sonra gelen nesli üç asır süre ile dâilik işini yürüttü. Müsta'li İsmâîlîleri'nin en önemli dâilerinden biri olan İdrîs İmâdüddin (ö. 872/1468) bu aileye mensuptur.

Eserleri. Ali b. Velîd çok sayıda eser vermiş bir İsmâîlî müellif olup eserlerinde İsmâîliyye'nin doktrinini anlaşılır hale getirmiş ve bazı davet kaideleri koymuştur. Günümüze kadar gelen ve adları bilinen eserleri şunlardır: 1. *Tâcû'l-akâ'id ve ma'dinü'l-fevâ'id*. İsmâîliyye'nin akidesini 100 meselede anlatan ve Ârif Tâmir tarafından yayımlanan (Beyrut 1967, 1982) eserin İngilizce bir özetini W. İvanov *Creed of Fatmids* içinde neşretmiştir (Bombay 1936). 2. *Kitâbü'z-Zahîre*. Tevhid, nübüvvet ve imâmet konularını ihtiva eden bu eseri Muhammed el-A'zamî yayımlamıştır (Beyrut 1971). 3. *Risâletü cilâ'il-ukûl ve*

zübdetü'l-mahşûl. Eser Âdil Awvâ tarafından *Muntehabâtü İsmâ'iliyye* içinde neşredilmiştir (Dımaşk 1958, s. 89-153). 4. *Tuhtetü'l-mürtâd ve güşşatü'l-ezdâd*. 5. *Risâletü'l-izâh ve't-ta'yîn (ve't-tebyîn)*. 6. *Risâle fi ma'ne'l-(menâli'l-)ismi'l-a'zam*. Bu üç risâle Strohtmann tarafından *Erba'a kütüb İsmâ'iliyye* adlı eserde tahkik edilerek yayımlanmıştır (Göttingen 1943, s. 138-158, 159-170, 171-177). 7. *Risâletü'l-mebde' ve'l-me'âd*. Henry Corbin tarafından neşredilmiştir (Tahran 1960). 8. *er-Risâletü'l-müfide*. İbn Sinâ'ya atfedilen *Kitâbü'n-Nefs*'e yapılmış bir şerhtir. 9. *Dâmiğu'l-bâtil ve hatfü'l-münâdil*. Gazzâlî'nin *Fezâ'ihü'l-Bâtinîyye* adlı kitabına reddiye olan eseri Mustafa Gâlib iki cilt halinde yayımlamıştır (Beyrut 1403/1982). 10. *Muhtaşarü'l-uşûl*. Ehl-i sünnete, Mu'tezile, Zeydiyye ve filozoflara ait görüşleri reddetmek maksadıyla yazılmıştır. 11. *Mecâlisü'n-nuş ve'l-beyân*. 12. *Dîvânü şî'r*. İsmâîlî imamları ve âlimlerinin medhine ve Yemen'de kendisinin yaşadığı olaylara dairdir. 13. *Ziyâ'ül-elbâb*. Felsefeye dairdir. 14. *Lübbü'l-ma'ârif*. 15. *Lübbü'l-fevâ'id*. 16. *Mülhikatü'l-ezhân ve münebbihetü'l-vesnân*.

BİBLİYOGRAFYA :

İsmâil b. Abdürresûl el-Mecdü, *el-Fehrese* (nşr. Alınakî Münzevî), Tahran 1344 hş./1966, s. 41; Mustafa Gâlib, *Kenzü'l-veled* [baskı yeri yok], 1979 (Dârü'l-Endelüs), s. 30, Mukaddime; a.m.f., *Dâmiğu'l-bâtil ve hatfü'l-münâdil*, Beyrut 1403/1982, Mukaddime, s. 19-24; Ârif Tâmir, *Tâcû'l-akâ'id ve ma'dinü'l-fevâ'id*, Beyrut 1403/1982, Mukaddime, s. 7-9; Abbas Hamdânî, "The Tayyibi-Fatimid Community of the Yaman at the Time of Ayyubids Conquest of Southern Arabia", *Ar.S*, VIII (1985), s. 152-153; I. Poonawala, "Ali b. Muhammed b. Dja'far", *El' Suppl.* (Ing.), s. 62.

 MUSTAFA ÖZ
ALİ b. MUHAMMED el-HERRÂSİ

(bk. KİYÂ el-HERRÂSİ).

ALİ b. MUHAMMED ez-ZENCİ

(علی بن محمد الزنجی)

(ö. 270/883)

Hicrî III. yüzyılda
Basra ve çevresinde isyan eden
zenci kölelerin lideri.

Rey yakınlarındaki Verzenin köyünde doğdu. Arap asıllı olup Sâhibü'z-zenc unvanıyla da tanınmaktadır. Dinî görüşleri daha ziyade Hâricîler'e yakın olma-

sına rağmen Şiîler'in desteğini sağlamak üzere Hz. Ali ve Hz. Fâtîma soyundan geldiğini ve isim zincirinin Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Ali b. İsa b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ebû Tâlib olduğunu iddia etmekte idi. Önce babası ile birlikte Azerbaycan'dan Irak'a geldi, bir müddet Sâmerâ'da kaldıktan sonra 249 (863) yılında Bahreyn'e gitti.

Bu dönemde Basra ve çevresinde tarlalarda, tuzlalarda ve diğer ağır işlerde çok sayıda zenci köle çalıştırılıyordu. Son derece kötü hayat şartları içinde çalışan zenciler istismara müsait durumda idiler. Muhteris bir şahıs olan Ali b. Muhammed zenci köleleri, iyi yaşama şartları temin edeceğini vaad ederek çevresinde toplamayı başardı. Kâfi derecede kuvvetlendirmeye kanaat getirince de 15 Şevval 255 (26 Eylül 869) tarihinde isyan etti. Zenci köleleri kıskırtarak efendilerini hapsedirip mallarına el koydurmak suretiyle duruma hâkim oldu. Taraftarlarının sayısı süratle artıyordu. Tuzlaların ortasında el-Muhtâre adı verilen yeni bir merkez kurdu. Bundan sonra komşu şehir ve köyleri yağmalamaya başladı. 19 Haziran 870'te Übülle'yi zaptederek halkını kılıçtan geçirdi. Yeni kölelerin katılmasıyla biraz daha kuvvetlenerek İran'ın güneybatısını ve bu bölgede yer alan Ahvaz'ı aldı. Bir yıl sonra Basra'ya girerek şehri yağmalattı. Halifenin gönderdiği kuvvetler birbiri arkasına mağlûp ediliyordu. 878 yılında eski ordugâh şehri Vâsıt düşünce Bağdat'ı tehdit etmeye başladı. Halife Mu'temid'in kardeşi ve nâibi Muvaffak büyük masraflar yaparak âsi zencilere karşı harekete geçti ve 881 yılı başlarında zencileri zaptettikleri yerlerden çıkararak el-Muhtâre'ye çekilmeye mecbur etti. Muvaffak, Ali b. Muhammed'e eman ve para vermeyi teklif ettiyse de o bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine iki yıl kadar devam eden uzun bir muhasaradan sonra 11 Ağustos 883'te el-Muhtâre teslim oldu. Aynı yılın kasım ayında Ali b. Muhammed yakalanarak idam edildi ve cesedi Bağdat'ta halka teşhir edildi.

Ali b. Muhammed zenci köleleri kötü hayat şartlarından kurtaracağını vaad etmesine rağmen neticede onların durumunda herhangi bir değişiklik olmamış ve bu vaadler bir istismardan öteye geçmemiştir.